

KS. ANDRZEJ KICIŃSKI

KATECHIZM WEDŁUG BŁ. EDMUNDA BOJANOWSKIEGO

WSTĘP

Katechizm jest zbiorem podstawowych prawd wiary, jej celebracji i propozycji życia chrześcijańskiego. Poprzez katechizm Kościół dzieli się swym doświadczeniem: w co wierzy, co celebrowe, czym żyje i jak się modli (Kiciński, 2012). Pius XI nazwał katechizm „królem książek” (Napieralski, 1994). Pius XII podawał, że: „Katechizm jest księgą mądrości, sztuką dobrego życia, pokojem duszy, bezpieczeństwem w doświadczeniach. Katechizm uczy nas, jak podobać się Bogu” (Napieralski, 1994, s. 9). Jan Paweł II w konstytucji apostolskiej *Fidei depositum* podkreślał, że katechizm to „norma nauczania wiary, jak również pożyteczne i właściwe narzędzie służące komunii eklezjalnej” (Jan Paweł II, 1994, s. 8). Benedykt XVI we wprowadzeniu do katechizmu dla młodych YouCat stwierdził, że katechizm to „książka, która podaje w co wierzy dzisiaj Kościół katolicki i jak można wierzyć, kierując się rozumem” (Benedykt XVI, 2016, s. 7). Wolfgang Langner (2007) definiuje katechizm jako szczególny rodzaj książki wiary. Konieczność powstawania katechizmów podkreślał papież Paweł VI, który w adhortacji *Evangelii nuntiandi* nauczał, że Kościół ma obowiązek zachować orędzie w jego nieskażonej czystości, integralne i nienaruszone, ale także prezentować je ludziom naszych czasów w sposób możliwie jasny i przekonujący (Paweł VI, 1975, n. 3). Kierunki rozwoju katechizmów katolickich są ściśle związane z historią Kościoła. Katechizmy tworzyli ludzie, którzy troszczyli się o integralne wychowanie dorosłych, dzieci i młodzieży, i dla których ważne było wprowadzenie nowych pokoleń chrześcijan w świat, który podlega ciągłym zmianom kulturowym.

Ks. dr hab. ANDRZEJ KICIŃSKI, prof. KUL – Prorektor KUL ds. studenckich i kierownik Katedry Katechetyki Szczegółowej; rzeczoznawca Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski ds. oceny programów nauczania religii i podręczników; prowadzi stronę www.katechetyka.eu; e-mail: kicinski@kul.pl

Tytuł artykułu obliguje do postawienia pierwszego pytania: czy błogosławiony Edmund Bojanowski napisał katechizm? Odpowiedź musi być jednoznaczna, że jako druk zwartego nie opublikował katechizmu. Niemniej trwające prace badawcze nad jego działalnością literacką, a zwłaszcza nad tekstami pedagogicznymi wykazały, że istnieją duże fragmenty jego prac, które są wprost zatytułowane „katechizm”. Uważam, że Zgromadzenie Sióstr Służebniczek BDNP ciągle kontynuuje wypełnianie testamentu swojego Założyciela i odkrywając dziedzictwo myśli pedagogicznej E. Bojanowskiego, wprowadza je do współczesnej edukacji w Polsce i na świecie. Podjęcie działań Zgromadzenia Służebniczek można odnieść do słów z ostatnich chwil życia Błogosławionego: „Co do prowadzenia dzieci, zachować najdrobniejsze szczegóły, które są przepisane, bo nie uwierzycie, jak wielkiej w tym jest wagi każda, choćby rzecz najdrobniejsza” (Szkudławska, 2009, s. 705).

Ten artykuł jest pierwszą próbą odpowiedzi na pytania: dlaczego z bogactwa spuścizny literackiej pozostawionej przez bł. E. Bojanowskiego warto wydobyć także katechizm i jak to można zrobić, aby ubogacić współczesną literaturę pedagogiczną i katechetyczną.

EDMUND BOJANOWSKI WYZWANIEM DLA WSPÓŁCZESNEJ PEDAGOGIKI I KATECHETYKI

Zenon kard. Grocholewski podkreśla, że „nie jest zamierzeniem Kościoła wynosić na ołtarze wszystkich tych, których życie nacechowane było świętością, lecz poprzez beatyfikacje i kanonizacje pragnie On ukazać światu te postacie, których życie stanowiło wyjątkowo aktualny przykład, a które okazuje się specyficznym wyzwaniem dla współczesnego świata” (Grocholewski, 2014, s. 15). Ta teza o aktualnym przykładzie dotyczy również współczesnej pedagogiki. Tylko na przestrzeni ostatnich lat ukazały się ważne pozycje naukowe i praktyczne oparte na badaniach myśli i działalności E. Bojanowskiego. Wśród tych prac wyróżnić należy tzw. książkę habilitacyjną s. Marii Opieli pt. *Integralna pedagogika przedszkolna w systemie wychowania Edmunda Bojanowskiego* (2013), która przeszła przez gęszcz recenzji naukowych, czy *Kompendium edukacyjne Edmunda Bojanowskiego* (2016), bądź stale aktualizowany *Program wychowania przedszkolnego według koncepcji pedagogicznej bł. Edmunda Bojanowskiego* (2008, 2015).

W ostatnich latach coraz większe znaczenie w badaniach pedagogicznych ma metoda biograficzna. Biografię można podzielić na kompletną i tema-

tyczną. Biografia kompletna zawiera dane o całym życiu badanych osób, i tutaj osoba E. Bojanowskiego została opracowana dość gruntownie. Następnie biografia tematyczna dotyczy określonej dziedziny życia, powołania czy działalności. Analiza publikacji i działalności pedagogicznej Bojanowskiego jest w fazie rozkwitu naukowego, natomiast badania dorobku katechetycznego są w fazie inicjalnej.

W publikacjach Bojanowskiego mamy szerokie spektrum zagadnień katechetycznych. Podmiot katechezy, czyli wychowawca i dziecko są przedmiotem aktualnych badań. Natomiast zagadnienia z zakresu katechetyki formalnej, czyli dydaktyczne zasady doboru treści nauczania/uczenia się, specyfika procesu dydaktycznego w katechezie, główne zasady nauczania oraz ich znaczenie dla skuteczności procesu katechizacji, bądź struktura jednostki katechetycznej – choć znajdują się w niektórych opublikowanych programach – nie były przedmiotem gruntownych badań naukowych. Wydaje się, że zagadnienia z zakresu katechetyki materialnej, czyli treści biblijne i teologiczne katechezy, nie były dotąd przedmiotem badań.

PIĘĆ MOTYWÓW WYDANIA KATECHIZMU BŁ. E. BOJANOWSKIEGO

Roman Murawski wymienia pięć podstawowych czynników, które miały fundamentalny wpływ na powstawanie katechizmów: wprowadzenie w całym Kościele katechizacji dla dzieci i młodzieży; zauważalna nie tylko przez stronę katolicką ignorancja religijna chrześcijańskiego ludu; obrona wiary i związane z nią polemiki; poszerzenie i zwiększenie przez Sobór Trydencki uprawnień biskupów diecezjalnych; wynalezienie druku i jego rozwój (Murawski, 2003). Ostatnie badania dodają jeszcze inne czynniki powstawania katechizmów – emigrację wierzących oraz przede wszystkim konieczność opracowania nowego tekstu wzorcowego dla katechezy według odnowy całego życia Kościoła, którą zapoczątkował Sobór Watykański II.

Termin „katechizm” pojawił się po raz pierwszy najprawdopodobniej we Francji w 1327 r. Natomiast na określenie książki zawierającej syntetyczny i całościowy wykład nauki chrześcijańskiej użył go w roku 1357 arcybiskup Yorku John Thoresby w opublikowanej najpierw w języku łacińskim, a potem w języku angielskim, książce pt. *Lay Folk's Catechism*. Szerzej etymologię i definicję katechizmów prezentuje J.Z. Słowiński (2005).

Podstawowym czynnikiem powstawania katechizmów katolickich było wprowadzenie w całym Kościele katechizacji dla dzieci i młodzieży. Poczy-

nając od inicjatyw oddolnych, jak niedzielna i świąteczna katecheza parafialna pod nazwą Szkół Nauki Chrześcijańskiej, aż po decyzje Soboru Trydenckiego, które propagowały taką inicjatywę we wszystkich parafiach. Z pewnością było to spowodowane zauważalną, nie tylko przez stronę katolicką, ignorancją religijną chrześcijańskiego ludu oraz obroną wiary i związane z nią polemiki (Murawski, 2003). Z pewnością trzeba w tym punkcie uwzględnić nauczanie religii katolickiej w szkołach publicznych. W początkowej fazie wprowadzenia nauczania religii autorzy podręczników wzorowali się na podręcznikach teologicznych. Natomiast później, do czasów współczesnych, odwołują się do katechizmów, przywołując ich wypowiedzi, a zwłaszcza definicje.

Odnowa katechezy po Soborze Watykańskim II nie nastąpiła gwałtownie. Ruch odnowy katechezy czerpał z odnowy myślenia, działania, obyczajów i siły moralnej, radości i nadziei, która była celem samego Soboru. Także Katechizm Kościoła Katolickiego ukazał się po dłuższym czasie refleksji. Motywem powstania tego dzieła było jednomysłne życzenie uczestników Nadzwyczajnego Zgromadzenia Synodu Biskupów w 1985 r., aby opracowany został katechizm zawierający „zdrową” naukę o charakterze biblijno-liturgicznym i dostosowany do życia dzisiejszych chrześcijan. Analogicznie do ukazania się Kodeksu Prawa Kanonicznego nie chodziło tylko o nowe uporządkowanie starych stwierdzeń, lecz o katechizm dostosowany do nowej mentalności i nowych potrzeb (KPK, 2008). Nawet jeśli przyjęto schemat odległego Katechizmu Rzymskiego, to wykonano olbrzymi wysiłek, aby opracować „tekst wzorcowy dla katechezy odnowionej u żywych źródeł wiary” (Jan Paweł II, 1994, s. 6).

Odnowa katechezy według katechetycznej zasady „wierności Bogu i człowiekowi” przejawia się również w powstaniu Katechizmu Kościoła Katolickiego dla młodych YouCat (2011). W sytuacji głębokich zmian kulturowych ukazał się kolejny katechizm katolicki dostosowany w tym przypadku – językiem i formą – do mentalności ludzi młodych.

Czy zatem warto wracać do myśli katechetycznej Edmunda Bojanowskiego (1814-1871), która zrodziła się w połowie XIX wieku? Czy warto dostosowywać jego myśli do nowej mentalności i nowych potrzeb? Po analizie ilościowej i jakościowej zachowanej spuścizny autora w postaci ostatnio wydanych prac, szkiców i notatek (Gigilewicz, Opiela, 2016) widać wyraźnie, że materiał, redakcje części tekstów wskazują na jego zamiar publikacji zwartej dotyczącej tych zagadnień, co i dziś nazywamy katechizmem. Głównym motywem przygotowania całościowego katechizmu Bojanowskiego jest

wciąż nowatorska myśl Błogosławionego dotycząca opracowania narzędzia katechetycznego dla dzieci i wychowawców wiejskich. Drugim motywem, dla którego warto prowadzić te prace badawcze, jest pamięć o źródłach historyczno-katechetycznych. Ten katechizm może stać się pomostem między katechetyką a historią wychowania, na którym znów się spotkają pedagogika i katechetyka. Dziedziny pokrewne, które oddaliły się poprzez panowanie systemów liberalnych czy prądów sekularyzacji. Trzecim motywem konieczności wydania katechizmu Bojanowskiego jest brak współczesnych katechizmów powiązanych z kulturą polską, a zwłaszcza ludową. Czwartym motywem jest wierne oddanie oryginalności harmonijnego powiązania religii, natury i historii. W końcu piątym motywem, choć pewnie nie ostatnim, jest uporządkowanie materiału źródłowego i jego autentycznego przekazu do dalszych badań katechetycznych.

PROPONOWANA STRUKTURA KATECHIZMU BŁ. E. BOJANOWSKIEGO

Współczesne katechizmy, jak np. Katechizm Kościoła Katolickiego sięgają do schematu Katechizmu Rzymskiego. „Patrzac na [Katechizm Rzymski], można dostrzec [...] pewien ogólny schemat, składający się z dwóch elementów: na pierwszym miejscu znajdują się treści dotyczące tego, co Bóg zrobił dla człowieka (wiara i sakramenty), następnie to, co człowiek winien czynić dla Boga (moralność i modlitwa)” (Osial, 2013, s. 285). Katechizm Kościoła Katolickiego materiał dzieli na cztery wielkie części (Kiciński, 2007a). W co Kościół wierzy, co celebrowe, czym żyje i jak się modli. Pewną niewiadomą jest jeszcze to, czy w rozproszonych źródłach twórczości Bojanowskiego będziemy mogli zastosować zasadę jednoczącą np. KKK, którą jest pojęcie Królestwa Bożego. Ze wstępnych badań wynika, że na pewno zasadą jednoczącą na dziś u przywoływanego autora jest idea dziecięstwa Bożego, którą można zastosować w całym katechizmie.

Ze wstępnej analizy porównawczej twórczości bł. Edmunda i pogłębionej analizy KKK dotyczącej części pierwszej, zatytułowanej „Wyznanie wiary” – można odwzorować układ wyznania wiary, zwanego Symbolem Apostolskim. Jest to wyznanie wiary w Trójjedyne Boga: Ojca, Syna i Ducha Świętego. To odwołanie do potrójnej struktury, wspólnej wszystkim wyznanom chrześcijańskim, pozwala ukazać hierarchię prawd. To, że wiara chrześcijańska jest po prostu wiarą w Boga, a wszystko inne to jej rozwinięcie. Bojanowski ukazywał także, że wiara to nie jest teoria, ale wydarzenie, spotkanie

z żywym Bogiem, który jest naszym Ojcem, przyjął ludzką naturę w swoim Synu Jezusie Chrystusie i jednoczy nas w Duchu Świętym, a w tym wszystkim pozostaje jednym, jedynym Bogiem.

Druga część KKK – „Celebracja misterium chrześcijańskiego” – wiąże się ściśle z pierwszą, albowiem wyznanie wiary dopełnia swą postać w liturgii. Nie tylko chrzest, ale wszystkie sakramenty to Kościół, który się urzeczywistnia. Podział na siedem sakramentów jest opracowany zgodnie z klasyczną tradycją, do „sakramentów inicjacji chrześcijańskiej” należą: chrzest, bierzmowanie i Eucharystia. Następują po nich „sakramenty uzdrowienia” – sakrament pokuty i pojednania oraz namaszczenia chorych. Nowe określenie otrzymały „sakramenty w służbie wspólnoty”: małżeństwo i święcenia. Bojanowski zostawił nam tutaj wiele wskazań do realizacji w katechezie dzieci dotyczących klasycznego ujęcia sakramentów z całą swoją oryginalnością ujęcia integracyjnego z tajemnicami natury i polską obrzędowością.

Trzecia część KKK – „Życie w Chrystusie” – składa się z dwóch działów, z których pierwszy podzielono na trzy rozdziały. Rozdział I. „Godność osoby ludzkiej” ukazuje człowieka jako „obraz Boga”, mówi o „naszym powołaniu do szczęścia”, o „wolności człowieka”, o moralności czynów ludzkich, o „moralności uczuć”, o „sumieniu moralnym”, o „cnotach” i o „grzechu”. Treść rozdz. II dotyczy „wspólnoty ludzkiej”, gdzie mowa jest o „osobie i społeczności”, o „uczestnictwie w życiu społecznym” oraz o „sprawiedliwości społecznej”. Dział II przeznaczono „Dziesięciu Przykazaniom”, którym Bojanowski poświęcił wiele stron, i można stwierdzić, że moralny obszar wychowania jest u niego najpełniej opracowany.

Czwarta część KKK – „Modlitwa chrześcijańska” – składa się z dwu działów. Pierwszy został poświęcony „modlitwie w życiu chrześcijańskim” i obejmuje takie zagadnienia, jak: „objawienie modlitwy” w Piśmie Świętym i w czasach Kościoła, „tradycja modlitwy” i „życie modlitwy”. W dziale II rozważa się teologiczne oraz duchowe bogactwo „Ojcze nasz”. Jest też bardzo krótki komentarz do modlitwy „Zdrowaś Maryjo”. Także tę część można wieloaspektowo opracować na podstawie twórczości Bojanowskiego, który pozostawił wiele zebranych modlitw, które były codziennie odmawiane.

Przygotowanie katechizmu Bojanowskiego jest dużym wyzwaniem redakcyjnym, niemniej opierając się na sprawdzonej strukturze klasycznych katechizmów możemy otrzymać dzieło oryginalne i spójne. Dzieło, które może pomóc wyeliminować lub zmniejszyć zagrożenie wynikające z braku integralności w wychowaniu, polegające m.in. na koncentrowaniu się na wiedzy czy pomniejszaniu roli rodziców w procesie wychowania. Badania naukowe

nazwane, przynajmniej na ten moment, *Katechizm według Bojanowskiego* wykazują, że ta treść i forma są skierowane do całej wspólnoty wychowującej dziecko, a nieograniczające się tylko do niego samego czy katechetów i wychowawców oraz angażujące całą rodzinę dziecka.

KIERUNKI PRAC REDAKCYJNYCH

W materiałach źródłowych bł. Edmunda Bojanowskiego jest wiele treści katechetycznych. Dotyczą one całego spektrum zagadnień, które można ułożyć w krótko ujęte przedstawienie doktryny wiary i obyczajów, używane w katechezie. Oryginalność i poprawność katechetyczną możemy przeanalizować na podstawie krótkich zapisków dotyczących dziesięciu przykazań. Zachowano przy tym oryginalną pisownię Bojanowskiego. Archiwalia rękopiśmienne znajdują się w Archiwum Głównym Służebniczek Dębickich w Dębicy i w większości zostały opublikowane pt. *Prace, szkice i notatki Bojanowskiego. Inedita*.

Dziesięcioro przykazań (Gigilewicz, Opiela, 2016, s. 763-764)

I. Nie będziesz miał Bogów cudzych przede mną!

P. Co w pierwszym przykazaniu rozkazane?

O. Rozkazano: 1.) wierzyć w Boga jednego 2.) Jego czcić 3.) Jego kochać 4.) w Nim nadzieję pokładać.

P. Co w tym przykazaniu zakazano?

O. Zakazano: 1.) Bałwochwalstwa 2.) Niedowiarstwa 3.) Zabobonów i wróżek 4.) Błuznierstwa 5.) Nienawiści Boga 6.) Rozpaczy w miłosierdziu Boskiem i zuchwałej ufności

Za dawnych czasów, kiedy jeszcze chrześcian nie wiele było na świecie, zdarzyło się iż w jednym kraju pogańskim srodze prześladowali chrześcian i ponieważ oni niechcieli zaprzeć się Chrystusa, więc ich wszystkich kazał król pogański wyprowadzić za miasto nad rzeczkę i głowy wszystkim pościnać. A niewiasta jedna wierna na śmierć onych patrząc, a synaczka pięcioletniego mając, wzruszona żalością wołała jawnie: „Okrutnika tego, jako faraona Bóg straci”. Co gdy powiedziano królowi, niestuchając jej, spalić ją zaraz kazał.

B-h-4, k. 21

Gdy dla niej ogień gotowano, a związaną katowie trzymali, synek widząc związaną matkę, przyszedł do króla siedzącego jakoby za matkę prosić chciał a król go wziął na łono(bo było piękne i wdzięczne dziecko) i pytał czego chce? a on mówił niedobrze jeszcze, ale wdzięcznie wymawiając: Niechaj matkę rozwiąż, aby mię z sobą wzięła na męczeństwo, bo mnie często na to namawiała.

A okrutnik się dziwiąc, mówił: A cóż to za męczeństwo? A on rzekł: Umrzeć za Chrystusa, a znowu żyć. Gdy go zaś spytał; Co to za Chrystus? Rzekło dziecko: Pójdź do kościoła, ukazać go. A gdy ujrzał syn matkę, iż ją do ognia już

*ciągniono, wołał, aby go do matki puścili. Król mniemając, aby dziecinny w nim rozum był, jabłkiem go i owocami utulić chciał, jednak się on do matki wydzierał i mówił : Mniemałem królu, abyś był chrześcianin, a tyś żyd, nie-
chcę nic brać od ciebie, puść mnie do matki; którą gdy już w ogniu widział,
ukąsił okrutnika tak, iż go oddać innemu musiał, mówiąc; weź go, a wychowaj
po żydowsku. Dziecię jakoś się od onego, który je wiódł, ukradło, i tam, kędy
matkę wrzuconą widział, gdzie jeszcze był ogień niezgaśł, jakoby ją chcąc
uścisnąć, w ogień wskoczył, i z matką do korony męczeńskiej, tamże na niej
umierając spalony, przyszedł.*

Przykazanie Boże (Gigilewicz, Opiela, 2016, s. 763-764)

*(Drzeworyt wyobraża Mojżesza X. przykazań odbierającego od Boga)
W Krakowie u Hieronima Victora R.M. DXLV.*

*Dziesięcioro przykazania
Dał nam Pan Bóg na chowanie
Abyśmy Go w tem uczcili,
Tu wolę Jego czynili,
Potem z nim w królestwie żyli
Zdarz to nasz Panie!*

*Pierwsze napisz w sercu tobie
Nie miej Bogów innych sobie
Jedno Stworzyciela twego
Miłuj z serca zupełnego
Ze wszech sił ducha swojego
Zdarz to nam nasz Panie!*

*Wtóra wola jest ta Jego,
Nieczyni obrazu żadnego,
Ni podobieństwa jakiego;
Na niebie i tu na ziemi
Bój się skarania wiecznego
Zdarz to nam nasz Panie!*

*Niezapominaj trzeciego,
Nieprzysięgaj w Imię Jego,
Bój się Pana Boga twego
Nadaremnie niemianując
Imienia Jego świętego
Zdarz to nam nasz Panie!*

B-k-2,k.61

*Czwarte pomnij przykazanie,
Abyś świecił dni niedzielne,*

*Uczynkami pobożnemi,
Niestuż ciału, światu złemu,
Jedno Panu Bogu swemu.
Zdarz to nam nasz Panie!*

*Piąte chceszli żyć na świecie,
Czyń pocziwość ojcu, matce,
I swemu przełożonemu
Od Boga postawionemu
Ku dobru pospolitemu.
Zdarz to nam nasz Panie!*

*Szósta wola jest ta Jego,
Byś niezabijał żadnego,
Ręką, mową, nienawiścią;
Masz umiłować każdego,
Niemniej niż siebie samego
Zdarz to nam nasz Panie!*

*Siódme zależy w czystości,
Niechaj nierządnej miłości,
Małżeńską cnotę zachowaj
Miej trzeźwe i czyste ciało,
By duszy niepanowało.
Zdarz to nam nasz Panie!*

*Ósme w nabywaniu chowaj,
Nieczyń kradzieży, nie zdradzaj,
Ale pomnij żeś włódczem
Dobra od Boga danego,
Ku opatrzeniu bliźniego.
Zdarz to nam nasz Panie!*

B-k-2,k.61v

*Dziewiąte w mowie pamiętaj,
Fałszu nigdy niepowiadaj,
Ani drugiemu poświadczaj;
Też nie posądzaj żadnego,
Spraw się pierwszej grzechu swego
Zdarz to nam nasz Panie!*

*W dziesiątem nas Pan Bóg uczy,
W niewinności chować oczy,
Serce, chuć i pomyślenie,
Byśmy w czystości chowali,*

*Cudzej żony nieżądali.
Zdarz to nam nasz Panie!*

*Jeszcze chce po nas w dziesiątym,
Byśmy niemyśleli o tem,
Co widzimy u drugiego,
Sługi, wołu i niczego,
Nieżądajmy co jest jego.
Zdarz to nam nasz Panie!*

*Nuż mili bracia! nieleżmy,
Pańską wolę przedsiębiorzmy,
Pamiętajmy przykazanie
To bądź zwierciadłem każdemu
Tak dobremu jak i złemu
Upamiętajmy się.
Zdarz to nam nasz Panie!*

Jocher. T. III. str. 227.

Jaki mamy do dyspozycji materiał katechetyczny analizując tylko te fragmenty? Po pierwszej analizie nasuwają się dwa ważne wnioski. Po pierwsze – jest to ujęcie całościowe. Treść dziesięciu przykazań jest kompletna. Po drugie – występuje różność form przekazu katechetycznego: od formy dialogicznej (pytanie – odpowiedź), przez wzmocnienie jej obrazem (Drzeworyt wyobraża Mojżesza X. przykazań odbierającego od Boga. W Krakowie u Hieronima Victora R.M. DXLV.), następnie opowiadanie, aż po tekst literacki (Jocher).

Charakterystyczna forma dialogiczna dobrych katechizmów przywołuje antyczną formę katechetyczną, składającą się z pytań i odpowiedzi. Chodzi o propozycję idealnego dialogu pomiędzy mistrzem i uczniem, podczas którego poprzez pytania uczeń jest zaproszony do odkrywania wciąż nowych aspektów prawd wiary. Rodzaj dialogiczny przyczynia się do znacznego skrócenia tekstu, co pozwala na zaprezentowanie tylko istoty treści. Powinno to ułatwić zrozumienie i przyswojenie sobie tekstu na pamięć. W przypadku propozycji Bojanowskiego pojawiają się dwa pytania: co „rozkazano” i co „zakazano”. Oczywiście bez ingerencji w tekst można go oddać we współczesnych pytaniach, np. dla dzieci młodszych: „czego zabrania Bóg w I przykazaniu”, i dla dzieci starszych: „czego domagają się słowa nie będziesz miał cudzych bogów przede mną”, dodając wskazania biblijne dla rodziców

i katechetów, które pochodzą z Księgi Wyjścia (Wj 20,2). Do rozważenia jest uzupełnienie o wskazania zawartości treści we współczesnych katechizmach poprzez proste wskazanie, por. KKK 2084-2141; Kompendium KKK 442-446; Youcat 352-358.

Obecność wybranych obrazów przez Bojanowskiego w poszczególnych częściach jego propozycji katechetycznych nawiązuje do najlepszych tradycji katechizmowych. Pochodzą one z bogactwa ikonografii chrześcijańskiej. Z dawnej tradycji wiemy, że także obrazy stanowią formę przepowiadania ewangelicznego. Artyści każdego czasu „podarowali” wiernym wiele obrazów do kontemplacji i adoracji tajemnicy zbawienia wyrażonej w pięknie. To jest znak, że w epoce obrazu obrazy religijne mogą skutecznie wyrazić i przekazać orędzie ewangeliczne o wiele więcej niż samo słowo. Aktualność propozycji bł. Edmunda przejawia się również w tym, że we współczesnym świecie, mimo kryzysu religii instytucjonalnych, obserwujemy jednocześnie zwiększony głód duchowości. Do jej źródeł może nam pomóc dotrzeć wspańiałość i głębia sztuki religijnej – towarzyszącej przez wieki ludzkiej modlitwie i wtajemniczającej w misterium wiary. Choć propozycja katechizmu Bojanowskiego może być postrzegana zewnątrz jako zbiór doktryny katolickiej, to dostrzeżenie w nim sztuki religijnej, w postaci obrazów, daje szansę przywrócenia jego mistycznego sensu.

W artykule przywołano tylko jedno opowiadanie zamieszczone w notatkach Bojanowskiego. Zostało już ono opracowane współczesnym językiem i opublikowane w *Kompendium edukacyjnym Edmunda Bojanowskiego* (Opiela, 2016), ale co ważniejsze, że Bojanowski wskazał ich w sumie siedem (Opiela, 2016, s. 291-292). Katechizm, który zawiera do wyboru różne opowiadania, ubogaca katechezę dzieci. Opowiadanie będzie teraz polegało na żywym i emocjonalnie zabarwionym przedstawieniu określonych wydarzeń, na wyeksponowaniu konkretnej, rozwijającej się w czasie akcji i nawiązaniu do przywołanego przykazania. Analiza propozycji Bojanowskiego potwierdza, że wybrane i zapisane opowiadania spełniają główne kryteria tego gatunku. Opowiadania są wyraźnie rozpoczęte i zakończone, jasne i przejrzyste, pomijają wątki uboczne. Odnośnie do opowiadań biblijnych trzeba stwierdzić, że są wierne Pismu Świętemu.

To są tylko wybrane kierunki prac redakcyjnych już cennego materiału katechetycznego Bojanowskiego, który został ostatnio opublikowany z koniecznym aparatem krytycznym. Dobrą praktyką katechetyczną jest wydanie również materiałów metodycznych dla rodziców i katechetów. Od strony pedagogicznej praca ta została już wykonana (Opiela, 2016, s. 283-464), teraz

należałoby opracować te materiały od strony katechetycznej, uwzględniając zwłaszcza zasadę wierności Bogu i człowiekowi i zasadę chrystocentryzmu.

Jaki będzie opracowany katechizm Bojanowskiego? Jakie w ogóle są rodzaje katechizmów? Ze względu na zakres przedstawionych zagadnień różni się katechizm mały (krótkie wyliczenie najważniejszych prawd), średni i duży (poszerzenie zagadnień i komentarz); może być ujęty w formie klasycznej (pytania i odpowiedzi w języku ściśle teologicznym), dialogu lub szerokiej interpretacji (przystosowanych do możliwości percepcji adresatów) (Rusiecki, 2000).

Na dzień dzisiejszy trudno jeszcze odpowiedzieć, jaki będzie to katechizm – mały czy średni. Konieczne są dalsze prace badawcze, które zdejmując tylko archaiczną we fragmentach warstwę językową, ukażą w całości, co widać już we fragmentach – aktualność jego propozycji katechetycznych. Najczęściej rodzaj katechizmu zależy od jego adresatów. Jeśli jest adresowany do całego Kościoła, określa się go jako katechizm ogólnokościelny, który staje się zawsze doktrynalnym punktem odniesienia dla całego Kościoła (np. KKK). Spełnia on wtedy następujące wymagania, jakimi od strony treści są: ortodoksyjność i integralność doktryny, jej zasadność (odwołanie się do Biblii, Tradycji i Nauczycielskiego Urzędu Kościoła) oraz ścisłość definicji i określeń. Katechizm może mieć charakter dogmatyczny (wiara, sakramenty), moralny (dekalog, błogosławieństwa), ascetyczny (codzienne modlitwy), fundamentalny, niekiedy także apologetyczny. Innym rodzajem katechizmu jest katechizm o charakterze lokalnym. Przystosowuje on przekaz orędzia chrześcijańskiego do wieku (dla dorosłych, dzieci, młodzieży), sytuacji życiowej i eklezjalnej (bierzmowanych, rodziny, dla osób z niepełnosprawnością intelektualną) oraz kultur (Ameryka Łacińska, Azja, Afryka); może mieć charakter diecezjalny, regionalny lub narodowy. Ważnym wymogiem wobec katechizmów lokalnych jest praktyczność wskazówek oraz pozytywna, przekonująca motywacja. Katechizmy lokalne są wciąż używane w katechezie sakramentalnej. Natomiast należy odnotować wydawanie katechizmów dla dorosłych w poszczególnych krajach Europy. Na przykład: Deutschen Bischofskonferenz. *Katholischer Erwachsenenkatechismus. Leben aus dem Glauben*. Freiburg–Basel–Wien: Herder 1995; Conferenza Episcopale Italiana. *Catechismo degli adulti. La verità vi farà liberi*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 1995.

A co powiedzieć z dzisiejszego punktu widzenia o adresatach, dla których pisał Bojanowski? Skoro przygotowywał siostry do życia w różnych zabiorach, to i dzieci wiejskie, które chciał uczyć przez ochroniarki miłości do Pana Boga, żyły w różnych warunkach życia i dają sposobność do odważnego stwierdzenia, że powstanie katechizm, który może będziemy zaliczać do nowej kategorii katechizmu powszechnego.

Rozwój katechizmów katolickich idzie w kierunku wiernego i organicznego przedstawienia nauczania Pisma Świętego, żywej Tradycji w Kościele i autentycznego Magisterium, podobnie jak dziedzictwa duchowego Ojców, i jak w przypadku bł. E. Bojanowskiego – świętych Kościoła, by pozwalały lepiej poznać tajemnicę chrześcijańską i ożywić wiarę ludu Bożego. Przygotowywany katechizm Bojanowskiego, czerpiąc z dorobku poprzednich epok, będzie miał na uwadze wyjaśnienie doktryny, którą Duch Święty w ciągu wieków powierzył Kościołowi. Poprzez próbę opracowania tego katechizmu można zauważyć troskę Kościoła w oświeclaniu światłem wiary nowych sytuacji i problemów. Z pewnością ten katechizm poszukujący nowego języka, będzie przedstawiać wciąż aktualne przesłanie wiary pielgrzymującego Kościoła (Kiciński, 2007b). Niemniej istotne jest, aby w nim odkrywać nie tylko jakąś teorię, ale spotkać się z Osobą Jezusa Chrystusa, która żyje w Kościele.

BIBLIOGRAFIA

- BENEDYKT XVI (2011). Wstęp. W: YouCat Polski. Katechizm Kościoła Katolickiego dla młodych. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła.
- BRAIDO, P. (1991). Lineamenti di storia della catechesi e dei catechismi. Dal «tempo delle riforme» all'età degli imperialismi (1450-1870). Torino: Elle Di Ci.
- GERMAIN, É. (1972). Langages de la foi à travers l'histoire. Mentalités et catéchèse approche d'une étude des mentalités. Paris: Fayard-mame.
- GIGILEWICZ, E., OPIELA, M.L. (red.) (2016). Prace, szkice i notatki Edmunda Bojanowskiego. Inedita. T. I. Lublin: Zgromadzenie Sióstr Służebniczek BDNP.
- GROCHOLEWSKI, Z. (2014). Bł. Edmund Bojanowski w dynamizmie twórczej miłości. Poznań: Wydawnictwo św. Wojciecha.
- HÉZARD, P.M. (1900). Histoire du Catéchisme depuis la naissance de l'Église jusqu'à nos jours. Paris: Librairie des Catéchismes.
- JAN PAWEŁ II (1994). Konstytucja *Fidei depositum*. 11 października 1992. W: Katechizm Kościoła Katolickiego. Poznań: Pallottinum.
- KICIŃSKI, A. (2005). Dialog Mistrza z uczniami. Kompendium Katechizmu Kościoła Katolickiego. „Katecheta” 49(10), 16-22.

- KICIŃSKI, A. (2006). Kompendium nową formą Katechizmu Kościoła Katolickiego. „Roczniki Teologiczne” 53(6), 99-112.
- KICIŃSKI, A. (2007a). Katechizm Kościoła Katolickiego. W: J. GEVAERT, K. MISIASZEK (red.), Słownik katechetyczny (s. 478-481). Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- KICIŃSKI, A. (2007b). Pedagogiczne poszukiwania m(M)istrza dialogu. „Katecheta” 51(7-8), 107-115.
- KICIŃSKI, A. (2011). Dialog Kościoła z młodymi. Youcat – Katechizm Kościoła Katolickiego dla młodych. „Katecheta” 55(9), 4-10.
- KICIŃSKI, A. (2012). Kierunki rozwoju katechizmów katolickich. „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” 4(59), 117-138.
- Kodeks Prawa Kanonicznego (2008). Poznań: Pallottinum.
- LANGNER, W. (2007). Katechizm (kryteria). W: J. GEVAERT, K. MISIASZEK (red.), Słownik katechetyczny (s. 470). Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- MURAWSKI, R. (1995). Katechizm a katechizacja w Polsce. „Ateneum Kapłańskie” 87(1), 23-32.
- MURAWSKI, R. (2003). Historia katechezy. W: J. STALA (red.), Historia katechezy i katechetyka fundamentalna (s. 17-197). Tarnów: Biblos.
- MURAWSKI, R. (2011). Historia katechezy. Cz. I. Katecheza w pierwszych wiekach. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- NAPIERAŁSKI, M. (1994). O nowym Katechizmie. Wprowadzenie w lekturę Katechizmu Kościoła Katolickiego. Poznań: Pallottinum.
- OPIELA, M. (2013). Integralna pedagogika przedszkolna w systemie wychowania Edmunda Bojanowskiego. Kontynuacja i zmiana. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- OPIELA, M.L. (red.) (2016). Kompendium edukacyjne Edmunda Bojanowskiego. Lublin: Episteme.
- OSIAŁ, W. (2013). Geneza i rozwój katechizmu w Kościele katolickim od I do XVI wieku. Warszawa: Towarzystwo Naukowe Franciszka Salezego.
- PAWEŁ VI (1975). Adhortacja *Evangelii nuntiandi*. Rzym.
- PAWLIK, W. (2010). Katechizmy w Rzeczypospolitej od XVI do XVIII wieku. Lublin: TN KUL.
- RATZINGER, J., SCHÖNBORN, CH. (1993). Kleine Hinführung zum Katechismus der katholischen Kirche. München–Zürich–Wien: Verl. Neue Stadt.
- RUSIECKI, M. (2000). Katechizm. W: Encyklopedia Katolicka. T. VIII (kol. 1038-1047). Lublin: TN KUL.
- SŁOWIŃSKI, J.Z. (2005). Katechizmy katolickie w języku polskim od XVI do XVIII wieku. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- SZKUDEŁAPSKA, E. (2009). Ostatnie dni życia i pogrzeb. W: E. BOJANOWSKI. Dziennik. T. IV (1867-1871) (s. 703-708). Wrocław: Zgromadzenie Sióstr Służebniczek NMP.
- TEIPEL, A. (1983). Die Katechismusfrage. Zur Vermittlung von Theologie und Didaktik aus religionspädagogischer Sicht. Freiburg–Basel–Wien: Herder.

KATECHIZM WEDŁUG BŁ. EDMUNDA BOJANOWSKIEGO

Streszczenie

Artykuł jest pierwszą próbą odpowiedzi na pytania: dlaczego warto wydobyć z bogactwa spuścizny literackiej pozostawionej przez bł. E. Bojanowskiego także katechizm i jak to można zrobić, aby ubogacić współczesną literaturę pedagogiczną i katechetyczną. Analiza ilościowa i jakościowa zachowanej spuścizny autora w postaci prac, szkiców i notatek pozwala stwierdzić, że materiał, redakcje części tekstów wskazują na zamiar Bojanowskiego opracowania publikacji zwartej, zwanej katechizmem. Głównym motywem przygotowania całościowego katechizmu Edmunda Bojanowskiego jest wciąż nowatorska myśl Błogosławionego opracowania narzędzia katechetycznego dla dzieci i wychowawców wiejskich.

Słowa kluczowe: Edmund Bojanowski; katechetyka; pedagogika; katechizm.

CATECHISM BY BL. EDMUND BOJANOWSKI

Summary

This article is the first attempt to answer the following questions: why the catechism by Blessed Edmund Bojanowski is worth extracting from the richness of his literary legacy and how it can be used in order to enrich the contemporary pedagogical and catechetical literature. The qualitative and quantitative analyses of preserved sources such as Bojanowski's works, drafts and notes imply that Bojanowski was preparing materials for a coherent publication, of the catechism. The main motive behind the preparation of catechism by Edmund Bojanowski was an innovative idea of the Blessed to formulate a catechetical tool for children and educators from the rural areas.

Key words: Edmund Bojanowski; catechesis; pedagogy; catechism.